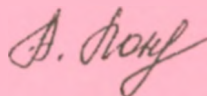

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ЛАПІШОВА Анна Сергіївна

УДК [130.2:37.013.3]:330

КУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

09.00.16 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків – 2015

Дисертація є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, проф. сор
Кулгасва Марія Дмитрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
зав. кафедрою філософії.

Оцінювачі опоненти: доктор філософських наук,
Марченко Олена Вікторівна,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін;

кандидат філософських наук,
Петрова Людмила Олександрівна,
Харківський університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба,
учений секретар.

Захист відбудеться 30 травня 2015 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.07 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою **61002**, м. Харків, вул. Артема 29, залу засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою **61168**, м. Харків, вул. Блюхера 2 ауд. 215-В.

Автореферат розісланий 28 квітня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. О. Дроботенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зростання ролі економічної освіти у сучасному світі обумовлено радикальними соціокультурними змінами у життєдіяльності складноструктурованих суспільств доби пізнього Модерну, націлених на сталій розвиток, зростання добробуту громадян і гармонізацію ринкових відносин. Спокуси суспільства споживання і суспільства розваг, формування особистості за пріоритетами таких суспільств є реальною загрозою самих підвалин їхнього існування. Усвідомлення цієї загрози потребує економічної компетентності та культури економічного мислення як на рівні індивідів, так і на рівні суспільного життя. Перетворення культурних практик на бізнесові проекти, організація пронесів духовного виробництва за принципами великої фабрики є симптомом агресивного наступу ринкових відносин, зупинити який можна лише із середини – через активізацію культурних смислів економічної освіти. Ці міркування визначили вибір теми дослідження, яка актуалізує проблему відкритості економічної освіти культурним цінностям, що в свою чергу є передумовою успішної євроінтеграції України та укріплює її здатність протистояти викликам економічної глобалізації, серед яких передусім треба назвати глобальні кризи. Економічна глобалізація тісно пов'язана як з політичною, так і з культурною глобалізацією. Філософія сучасної економічної освіти, враховуючи цей взаємозв'язок, сприяє формуванню успішних глобальних гравців, до яких у перспективі повинна приєднатись і Україна.

Демократизація українського суспільства та перехід від планової економіки до ринкових відносин, розвиток банківської сфери сприяли конституюванню нової суспільної реальності, від якої хронічно відстає розвиток економічної свідомості пересічних українців. Безперечно, усі ці проблеми для свого розв'язання потребують комплексного підходу, але організація економічної освіти різних груп населення, економічне виховання є вагомим важелем впливу на подолання патерналістських настроїв, бідності та марнотратства, особливо серед молоді. У скрутний час відстоювання незалежності України економічна освіта та економічне просвітництво через активізацію закладених в них культурних смислів сприятимуть виходу з кризи і духовному оновленню української нації. Реформування української економіки, її модернізація є складним процесом, де значну роль відіграють людський фактор та національна економічна ментальність.

Європейський вибір України потребує нової філософії економічної освіти, орієнтованої на верховенство права, етику відповідальності, соціальну, гендерну та екологічну справедливість.

Особливо слід звернути увагу на взаємозв'язок між філософією економічної освіти та таким нагальним завданням модернізації українського суспільства як подолання бідності, адже економічне виховання здатне стати на перешкоді марнотратству та примарним цінностям суспільства споживання.

Окрім актуальності, обумовленої сучасними соціокультурними контекстами, тема дослідження є рефлексією над так званими «спіпними плямами» філософії освіти, які утворюються на перехресті філософсько-освітніх теоретичних розвідок з культурно-антропологічними, а також над її

здатністю утворювати міждисциплінарні синтези, у даному випадку – з економічною етикою та філософією економіки, проблемне поле якої інтенсивно розробляється в останні роки.

Вагомий внесок у розробку філософських проблем економічної освіти зроблено в працях вітчизняних філософів, серед них передусім треба назвати В. Андрушенка, Б. Братаніча, Б. Буяка, І. Зязюна, С. Клепка, В. Кременя, Д. Дзвінчука, К. Корсака та інших. Серед зарубіжних авторів, які зробили значний внесок до опрацювання проблемного поля філософії економічної освіти, заслуговують на увагу праці Г. Бланкертца, Г. Бокельмана, І. М. В. Литла, Р. Маркса, П. Слотердайка та інших.

Для філософської концептуалізації економічної освіти і виховання важливе значення мають праці, присвячені проблемі раціональності, зокрема роботи К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, Н. Бусової, О. Дольської, А. Єрмоленка та інших.

Проблемні вузли зазначеної теми неможливо розв'язати без залучення досліджень у площині філософії економіки та економічної етики. Тут треба назвати передусім таких авторів, як М. Вебер, Г. Зіммель, Ф. Хайєк, А. Сен, Т. Гофман, Г. Гюлер, П. Друкер, П. Козловські, Дж. Олві, П. Ульріх та інших. Серед українських філософів, які досліджували цю проблематику, треба назвати О. Бондаренко, М. Михальченка, В. Малахова, Р. Олексенко, Н. Скотну, Л. Петрову та інших.

Тема дослідження передбачає розгляд цієї проблематики у контексті сучасного культурологічного повороту, філософсько-освітній вимір якого розглядається у працях І. Денисенко, М. Култаєвої, О. Марченко, І. Степаненко, І. Радіонової, М. Триняк.

Філософію економічної освіти неможливо розглядати поза ідеєю університету. Внесок до філософсько-освітнього аналізу цієї ідеї зроблено М. Зубрицькою, М. Квеком, С. Пролєєвим, К. Ясперсом та іншими.

Низка положень, які набули подальшого розвитку у дисертації, почасти розглядаються у дискурсі глобалізації у працях З. Баумана, У. Бека, А. І. Валлерстайна, Е. Гідденса та інших.

Зв'язок між світоглядною орієнтацією агентів та адресатів економічної освіти розглядається у працях В. Іванова, С. Кримського, В. Малахова, В. Пазенка, З. Самчука, І. Предборської та інших.

Марксистська і постмарксистська парадигми філософії економіки та її освітні імплікації представлені у працях К. Маркса, М. Горькаймера, П. Козловські, М. Осовської, П. Слотердайка, Е. Фрома, Т. Ярошевського та інших.

Як свідчить аналіз ступеню наукового опрацювання проблеми, культурна складова економічної освіти ще не була предметом всебічного та систематичного аналізу з позиції філософії освіти. Внаслідок цього, за межами філософсько-освітньої рефлексії залишилась культурна складова економічної освіти та її функціональний потенціал, що впливає на визначення пріоритетів у відповідних навчальних та виховних практиках.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди в рамках комплексної теми

наукових досліджень Інституту вищої освіти НАПН України та Центру філософії освіти ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку XXI століття» (0103U000960, № 44 від 6.03.2003 р.) і комплексної теми кафедри філософії ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Філософія освіти і духовне оновлення українського суспільства» (0111U006439 протокол № 5 від 26.05. 2011 р.).

Метою дослідження є експлікація культурної складової економічної освіти та визначення її функціонального потенціалу на основі комплексної авторської методології.

Досягнення означеної мети зумовило постановку і виконання таких дослідницьких завдань:

- здійснити аналіз проблемного поля економічної освіти;
- розглянути ідеально-типовий конструкт homo oeconomicus у проблемному полі філософії освіти;
- проаналізувати можливі освітні та виховні імплікації філософії грошей;
- виявити культурні ресурси і культурні смисли філософії економічної освіти;
- висвітлити соціокультурні контексти філософії економічної освіти;
- обґрунтувати філософію навчального плану економічної освіти;
- з'ясувати культурну обумовленість економічного виховання;
- визначити функціональний потенціал культурної складової філософії економічної освіти;
- виявити вплив економічної освіти і виховання на життєтворчість сучасної людини;
- розкрити роль економічного виховання у стратегіях духовного оновлення України.

Об'єктом дослідження є проблемне поле філософії економічної освіти.

Предмет дослідження – культурна складова філософії економічної освіти.

Методологічна основа й методи дослідження. Реалізація мети та завдань дослідження зумовили методологію вивчення, в основу якої покладені методологічні настанови культурологічного повороту сучасної західної філософської думки у дослідженні проблемного поля філософії економічної освіти, що відкривають можливості компаративного, міждисциплінарного та інституціонального підходів. У дисертації застосовуються історико-генетичний, феноменологічний, герменевтичний методи, а також методи антропологічної інтерпретації та антропологічної редукції. Функціональний потенціал культурної складової філософії економічної освіти досліджується на основі структурно-функціонального методу, а також на основі системно-теоретичної методології школи Н. Лумана (А. Тремль, Г. Вільке). У дослідженні широко застосовується ресурсний підхід та методологічні положення трансформативної освіти, конкретизовані із урахуванням специфіки економічної освіти. Методологічні настанови М. Вебера про «дух капіталізму» доповнюються положенням Р. Дарендорфа, виражене формулою «капіталізм як вихователь».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснена філософська концептуалізація культурно-орієнтованої економічної

освіти у єдності її інституалізованих і неінституалізованих форм, їхніх навчальних і виховних практик.

Наукова новизна дослідження конкретизується у таких положеннях:

Уперше:

- виявлено онтоантропологічні характеристики економічної освіти, яка разом зі своїми агентами та адресатами водночас існує в освітньому просторі та здійснює саморепрезентацію за його межами у світі повсякденності, національної економіки та у гіпотетичному світовому суспільстві або у концептуалізації суспільства знань. Це ж саме стосується й темпоральних характеристик економічної освіти, яка може працювати як на перспективу, так і ретроспективу, обслуговуючи запити або так званої наздоганяючої модернізації, або сприяти рефеодалізації сучасних соціумів;

- обґрунтовано необхідність розрізнення рівнів теоретичної рефлексії філософії економічної освіти, яка на макрорівні представлена метатеорією єдності її плюралізованих форм і практик, на мезорівні – філософією курикулярних опцій та культур економічного знання, на мікрорівні – це теоретична рефлексія економічного просвітництва у світі повсякденності, а також автодидактичні навчальні та виховні практики економічної освіти;

- розкрито функціональний потенціал культурної складової економічної освіти;

- доведено, що її культурна складова виконує роль універсального синтезатору не тільки досвіду різних рівнів філософсько-освітньої рефлексії економічної реальності, а й створює, на основі культурно детермінованих, міждисциплінарні синтези економічної етики, філософії економіки, філософії освіти, екологічної, світоглядної та політичної культури; проаналізована суспільнотворча, людинотворча та терапевтична функції культурної складової економічного виховання;

- доведено, що філософія економічної освіти повинна включати в себе правову культуру, яка встановлює рамкові умови успішних економічних дій і соціально відповідального бізнесу;

- здійснено аналіз культурних смислів економічної етики та обґрунтовано перспективу її трансформації в етику соціальної та екологічної відповідальності у курикулярних опціях філософії економічної освіти;

- виявлено виховний потенціал культурних технік, що виникли внаслідок модернізаційних процесів в економіці, а також пов'язані з ними ризики;

- аргументовано, що світоглядні смисли та національна економічна ментальність через культурні смисли національної традиції впливають на саморозуміння завдань економічної освіти і виховання, а також задають алгоритм її самоорганізації;

- встановлено, що активізація смислів культурної складової філософії економічної освіти розширює її курикулярні опції за рахунок переходу від закритого курикулуму до відкритого з прихованими можливостями його подальшого розширення;

- культурна складова економічної освіти є інструментом забезпечення трансверсальності дидактично адаптованого економічного розуму;

– встановлено, що економічна, педагогічна та комунікативна раціональності стають конгруентними через посилення дієвості дискурсивного розуму;

– обґрунтовано вплив економічної освіти та виховання на моделі життєтворчості особистості.

Набуло подальшого розвитку і поглиблено:

– філософські освітні обґрунтування стратегії економічного виховання в Україні;

– розуміння співвідношення моралі і права у філософії економічної освіти;

– освітній аспект економічної та культурної глобалізації;

– теорія трансформативної освіти;

– стратегії формування культури споживання;

– механізми формування ощадливості і ресурсозбереження засобами освіти і виховання;

– уявлення про особистість і корпоративну етику фахівців з різних галузей економіки;

– розуміння значущості зарубіжного досвіду, посилення культурної складової філософії економічної освіти;

– освітній та екзистенціальний вимір філософії грошей.

Уточнено:

– світоглядні, культурні та освітні смисли економічної етики;

– культурні передумови гуманізації економічних викликів;

– освітній і виховний аспект боротьби з бідністю;

– діалектику *homo economicus*, *homo sociologicus* та *homo creator*;

– рольову реальність агентів та адресатів економічної освіти та виховання;

– ідею університету та вплив її культурних смислів на філософію економічної освіти;

– відмінність комунікативних процесів ринкової економіки та комунікативних схем економічної освіти і виховання в умовах мережевого суспільства.

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження розширює проблемне поле філософії освіти, є певним внеском до розробки стратегії економічної самоосвіти і самовиховання, до формування засобами освіти і виховання соціально відповідального бізнесу, до раціоналізації моделей життєтворчості української молоді. Матеріали дослідження розкривають культурні та освітні смисли понять власності, конкуренції, добробут, споживання, ринкова економіка, економічна поведінка.

Матеріали дослідження можуть бути використані для спецкурсів з філософії освіти та у процесі викладання філософських та економічних дисциплін, при розробці проекту «Філософія економічної освіти для дітей».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Висновки, положення наукової новизни одержані дисертантом самостійно.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на методичних семінарах кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, оприлюднені на Міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах.

Серед яких: IV Науково-практична конференція магістрантів ХНПУ імені Г.С.Сковороди (22 – 23 листопада 2012 р., м. Харків); XIII Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації: Сковородинівська традиція та сучасна філософія освіти» (м. Харків, 28 – 29 вересня 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософсько-теоретичні та практико-зорієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку» (м. Дніпропетровськ, 22 листопада 2013 р.); XIV Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації: Освіта, світоглядна культура, життєтворчість» (м. Харків, 11 – 12 жовтня 2013 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Нові виміри духовності на початку XXI століття» (м. Суми, 29 – 30 листопада 2013 р.); XV Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації: І. Кант та Г.Сковорода уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах» (м. Харків, 26 – 27 вересня 2014 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Нові виміри духовності на початку XXI століття» (м. Суми, 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Гуманітарне знання у соціально-правовому дискурсі» (м. Полтава, 2014 р.).

Публікації. Основні висновки та результати дослідження відображено у 12 одноосібних друкованих працях, опублікованих у наукових фахових виданнях України – 5, у іноземних виданнях – 1 та у збірниках матеріалів наукових конференцій – 5, розділ в колективній монографії – 1.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (273 найменування, у тому числі 145 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 225 сторінок, з них – 197 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «Вступі» дисертаційного дослідження обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано ступінь її наукової розробки, визначено мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методологічні засади і джерельну базу дослідження, сформульовано положення наукової новизни результатів дослідження, окреслено їхнє теоретичне й практичне значення, наведено дані про апробацію, публікації і структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження культурної складової економічної освіти» розкрито специфіку предмета аналізу, визначено методологічні та концептуальні засади дослідження культурної складової філософії економічної освіти.

У підрозділі 1.1. «Специфіка філософської рефлексії економічної освіти та її міждисциплінарні зв'язки» розкривається відмінність між філософією економічної освіти та її емпіричними версіями. Філософська рефлексія економічної освіти охоплює сукупність її актуальних та можливих, в тому числі й контингентних, форм у різних просторово-часових формах, дидактичних та виховних практиках. Окрім цього метатеоретичного рівня рефлексії, можлива її рефлексія також на мезо- і макрорівнях, де відповідно відбувається розробка стратегій економічної освіти та виховання на національному, інституціональному життєво світовому рівнях. Філософія економічної освіти як єдність її

плюралізованих репрезентацій має розгалужені міждисциплінарні зв'язки. Культурна складова філософії економічної освіти формується, з одного боку, через міждисциплінарні зв'язки філософії економіки, філософії права, економічної етики, а з іншого – через мережу культурних комунікацій у просторі економічного життя та у констеляціях світу повсякденності, де економічна освіта трансформується в економічне просвітництво, яке в свою чергу формує у своїх адресатів потребу у систематичній економічній освіті у її інституалізованих і неінституалізованих формах.

У підрозділі 1.2. «Феноменологія економічної освіти» розкриваються методологічні можливості сучасної феноменології у дослідженні культурних смислів економічної освіти. Феноменологічні експлорації у проблемному полі економічної освіти дозволяють виявити смислові зв'язки між різними сегментами економічної, освітньої та культурної реальності. Феноменологічний аналіз епістемного аспекту економічної освіти спрямовується на експлікацію константних семантик на перехресті просторів життєвого світу та економіки, світу праці та ринку, які утворюють каркас економічних теорій та їхніх дидактичних адаптацій (гроші, праця, власність). Визначається, що дидактичні версії економічних теорій є не тільки інтерпретуючими концептуалізаціями реальних і гіпотетичних тенденцій розвитку економіки, а й орієнтаційними схемами у просторі економічного життя, ускладнення якого посилює запит на його пояснення і розуміння. Для оптимізації дидактичних і виховних практик економічної освіти принципове значення має розрізнення методологічних настанов економічного колективізму та індивідуалізму.

Культурна складова філософії економічної освіти знаходить прояв у різних протоекономічних видах діяльності людини (збирання матеріальних предметів, накопичення, демонстрація добробуту або приховування статків). Феноменологічний аналіз цих процесів не тільки поглиблює знання про психологію суб'єктів економічної діяльності, а й доповнює їх теоретичним і практичним досвідом людинознавства.

У підрозділі 1.3. «Онтоантропологічні характеристики економічної освіти» здійснюється її формальний аналіз у площині онтоантропології, де предметом дослідження виступає антропологічно орієнтована онтологія економічних феноменів (капіталу, грошей, ринку тощо) та її освітні імплікації. Визначається культурно обумовлений хронотоп економічної освіти, який разом зі своїми агентами та адресатами існує в інституціонально структурованому освітньому просторі, водночас демонструючи свою буттєву укоріненість у життєвому світі, національному бутті та у гіпотетичному світовому суспільстві або у контрфактичності суспільства знань. Це ж саме стосується й темпоральних характеристик економічної освіти, яка може випереджати свій час або відставати від запитів сьогодення. «Економіка людини» з її онтоантропологічною складовою в останні десятиліття визначає гуманістичний профіль як філософії економічної освіти, так і філософії економіки.

У підрозділі 1.4. «Ното есопомісис у проблемному полі філософії економічної освіти» визначено, що проектування змісту та стратегій економічної освіти та виховання, їхні філософські узагальнення невіддільні від образу людини, що лежить в основі розуміння економічної системи та

економічних відносин. У проблемному полі сучасної філософії економічної освіти основним орієнтиром є *homo economicus*, ідеально-типові риси якого визначені формулою RREEMM (*resourceful, restricted, expecting, evaluating, maximizing man*). Це поняття є ідеально-типовим конструктом, який застосовується для пояснення логіки ринкових та соціальних структур. Але *homo economicus* – це не просто господарюючий суб'єкт, людина, що зайнята в сфері економіки, а втілення історично притаманних економічній формації зв'язків та відношень в утилітарно мотивованій діяльності людей, що репрезентують цю формацію в цілому і сферу її господарського життя зокрема, отже, її риси є культурно обумовлені. Цей образ доповнюється образом *homo sociologicus*, який у філософії економічної освіти виконує соціально-орієнтаційну функцію. Метатеоретичний образ людини-творця також розсуває горизонти концептуалізації людини у проблемному полі філософії освіти.

У підрозділі 1.5. «Економічна освіта як культурна комунікація» розкрито роль філософії економіки та економічної етики як консенсусної основи у культурних і суспільних процесах пошуків порозуміння щодо розумних критеріїв соціальної справедливості, добropорядного життя та кооперації вільних людей, визначення стратегії боротьби з бідністю. Культурні комунікації у системі економічної освіти, разом з практиками економічного просвітництва та економічного виховання, створюють свою власну відкриту мережу комунікацій, яка, з одного боку, підключається до згаданих вище дискурсів, а з іншого – організовує навчально-виховний процес як багаторівневу специфічну комунікацію в освітньому секторі духовного виробництва. Ця комунікація на рівні ідеї університету, де гуманістичні смисли цієї ідеї задають комунікативні ланцюги щодо стандартів підготовки фахівця-економіста, щодо змісту економічної освіти, економічного виховання і економічного просвітництва, щодо культури економічного знання та культурних технік, які відіпрацьовуються у процесі специфічних навчальних комунікацій, де також постійно уточнюються економічні поняття, що мають тенденцію до розширення свого обсягу і можуть також вживатись у репресивних комунікаціях.

У другому розділі «Культурні ресурси і культурні смисли філософії економічної освіти» проаналізовано світоглядні та антропологічні аспекти економічної освіти, що мають соціокультурне підґрунтя і виражають культурні ресурси та смисли.

У підрозділі 2.1. «Освітній вимір взаємозв'язку між економікою та культурою» розглядається культурна обумовленість економіки, яка є ресурсом її розвитку, а також ресурсом розширення функціонального діапазону філософії економічної освіти, яка впливає на розвиток суспільства і особистості. Різні профілі економіки та організації економічного життя задаються національними культурними традиціями та національною ментальністю, але у добу глобалізації і прискореної модернізації західних суспільств такі відмінності нівелюються. Культура ощадливості і культура марнотратства і відповідні ціннісні орієнтації визначають протилежні стратегії розвитку суспільства та його економіки. Свідомий вибір між обома стратегіями потребує зміни економічної свідомості. Одним з важливих чинників таких змін є економічна

освіта і виховання, а також широке економічне просвітництво різних верств населення. Людський капітал і як економічна категорія, і як реальність, формується не в останню чергу через активізацію культурних смислів економічної освіти. У демократичних суспільствах людський капітал є капіталом громадянського суспільства і передбачає дотримання людської гідності, політичних та економічних прав і свобод громадян. Економічне виховання є тільки тоді ефективним, коли воно спирається на такий ресурс як політична і правова культура.

У підрозділі 2.2. «Світоглядна культура та економічна освіта» розкривається значення світоглядних орієнтацій при обґрунтуванні стратегій економічної освіти, економічного виховання і практик економічного просвітництва. Світоглядна культура, репрезентована на рівні суспільства, академічної спільноти, підприємців та адресатів економічної освіти і виховання, визначає ціннісну орієнтацію економічної освіти та її людиновимірність. У демократичних суспільствах з притаманною їм легітимацією світоглядного та ідеологічного плюралізму, економічна освітня реальність полягає не у формуванні якогось певного світогляду, а світоглядної культури, коли людина несе відповідальність за свій світоглядний вибір. Усе це вимагає посилення ролі філософії у формуванні світоглядної компетентності студентів, що спеціалізуються у різних галузях економіки.

У підрозділі 2.3. «Національна економічна ментальність та її вплив на економічне мислення» аналізується роль національної економічної ментальності у формуванні раціональної економічної поведінки як широких верств населення, так і фахівців з економіки, а також у вихованні економічних агентів та адресатів. Українська національна економічна ментальність за своїми основними рисами збігається з європейською, хоча «капіталізм як вихователь» лише фрагментарно вплинув на економічну свідомість українців. Через глобалізацію і становлення структур глобальної менеджменту вплив рудиментарних залишків національної економічної ментальності послаблюється і відтісняється у підсвідомість. Знання національної економічної свідомості є одним з ресурсів наближення економічної освіти до життя, але її культурні та економічні смисли потребують селекції за критеріями відповідності національним інтересам, вимогам економічної раціональності та принципам етики відповідальності.

У підрозділі 2.4. «Освітній вимір і культурні смисли філософії грошей» встановлено, що в умовах ствердження економіки на ринкових цінностях, особливої актуальності для підростаючих поколінь набуває проблема раціонального ставлення до грошей та ефективного оперування ними. У культурному та освітньому ракурсах гроші постають як фактор економічної соціалізації, як провідний компонент економічної свідомості, як основа монетарних уявлень, що є продуктом соціально-демографічних чинників. Особливим предметом філософської рефлексії грошей є раціональне осмислення ірраціональних перетворень грошей. Освітній вимір філософії грошей задається трьохстороннім процесом інтеріоризації, відтворення та трансформації економічної культури соціуму, культурних смислів грошей, що вбудовані у соціальний контекст та соціальні системи. Освітній вимір філософії грошей

містить когнітивний (монетарні уявлення), емоційний (оцінка грошей), мотиваційно-вольовий (монетарні цінності, мотиви, соціальні установки, норми поведінки) компоненти.

У підрозділі 2.5. «Культурна визначеність курикулярних опцій економічної освіти» обґрунтовано культурну обумовленість навчальних планів з економічної освіти. Дисциплінарні вияви економічної освіти різняться, хоча ґрунтуються на єдиному принципі – «підготовка підростаючого покоління до активного життя у нестабільному суспільстві», що доводиться на прикладі організації навчального процесу з економіки у країнах Західної Європи (Великобританія, Італія, Іспанія), США, Латинської Америки, Японії, Пакистану та Росії.

У підрозділі 2.6. «Економічні знання як складова гуманітарної підготовки фахівців різних спеціальностей» на підставі аналізу курикулярних опцій для неекономічних спеціальностей аналізується функціональний потенціал дидактичних та виховних практик з основ економіки. У навчальному плані кожного напрямку підготовки майбутніх спеціалістів в українських та багатьох зарубіжних вишах передбачене вивчення основ економіки. Зазвичай студенти неекономічних спеціальностей ознайомлюються зі вступними курсами з економіки. Важливим методологічним питанням для реалізації економічної освіти та виховання у таких курсах є розробка адекватних методик.

У підрозділі 2.7. «Перспективи курикулярного оновлення економічної освіти» узагальнюється досвід спроб оновлення дисципліни «Економіка» через виклики сучасної світової економічної кризи. Реакцією на них став аналіз можливих перспектив реформування навчального плану та його змістовного наповнення, який попри розбіжності виявив консенсус щодо необхідності легітимації плюралізму курикулярних опцій. Функціональний потенціал плюралізму можна визначити наступним чином: відкриття економіки для вводу інших дисциплін, особливо соціології та психології; зростання спеціалізації в межах економіки; зростання порозуміння в рамках економічного співтовариства навколо методологічних та теоретичних принципів трансляції та засвоєння економічних знань і відповідних культурних технік (складання бізнес-плану, бізнес-проекту, родинного бюджету тощо). Розробка курикуліуму з економіки та викладання економічних курсів віддзеркалює ставлення суспільства до економіки як такої, й тісно пов'язане з розумінням її або як відкритої системи, або ж як закритої.

У третьому розділі «Економічна освіта і виховання у сучасних українських соціокультурних контекстах» здійснено аналіз економічної освіти та виховання як форми та засобу реалізації гуманістичних освітніх інтенцій у суспільстві ризику, протистояння викликам суспільства споживання та формування глобальної екологічної свідомості.

У підрозділі 3.1. «Становлення ринкових відносин в Україні як контекстуальна умова оновлення змісту економічної освіти» розкривається освітній вимір досвіду становлення ринкових відносин в Україні, спонтанний характер якого загострює проблему соціальної справедливості, конкуренції, співіснування різних форм власності. Економічна освіта, яка орієнтована на контрфактичність ліберальної ринкової економіки, повинна бути економічною

етикою, яка за змістом виходить за межі бізнесової та корпоративної етики. «Капіталізм відповідальності» (Р. Дарендорф) та вимога «нової відповідальності» є орієнтирами оновлення змісту економічної освіти і включення до неї культурних смислів європейської ідеї університету.

У підрозділі 3.2. «Функціональний потенціал економічного виховання» проаналізовано функціональний потенціал культурної складової економічної освіти та виховання у суспільстві споживання та суспільстві розваг, які вже за своїми визначеннями є такими, що продукують ризики і спричиняють соціальні та культурні патології. У сучасних умовах ощадливість і енергозбереження є важливими умовами виходу України з кризи та модернізації її економіки. Значну роль у розв'язанні цієї проблеми відіграє економічне виховання у його інституалізованих та неінституалізованих формах, передусім у практиках родинного виховання. Таке виховання має виконувати не тільки просвітницьку, а й терапевтичну функцію.

У підрозділі 3.3. «Економічне просвітництво у суспільстві ризику» українське суспільство розглядається як суспільство ризику зі своїми специфічними зонами накопичення небезпек. Одним із засобів послаблення напруження є економічне просвітництво різних верств населення. Економічне просвітництво є або різновидом політичного виховання, або різновидом медійних проєктів, присвячених тим чи іншим економічним проблемам. Воно є найбільш наближеним до світу повсякденності і робить внесок до подолання функціональної економічної безграмотності.

У підрозділі 3.4. «Економічна освіта і виховання у стратегіях духовного оновлення України» розкривається функціональний потенціал економічної освіти у стратегіях духовного оновлення України. Перетворення українського суспільства на суспільство добробуту передбачає радикальні зміни у його матеріальному і духовному виробництві. Взаємопереходи між ними на рівні теоретичної рефлексії та на рівні економічної, соціальної та культурної реальності здійснюється не тільки управлінськими рішеннями, а й через трансверсальність економічного розуму, який активізує культурну складову освіти і виховання.

У «Висновках» підводяться підсумки дослідження, намічаються проблемні лінії його продовження, робляться теоретичні узагальнення, головними з яких є такі:

1. Філософія економічної освіти у її плюралізованих концептуалізаціях завжди містить у собі культурні, педагогічні, соціальні і світоглядні смисли, які знаходяться або на периферії її проблемного поля у пасивному стані, або активізуються, стаючи орієнтирами розвитку економіки та її культурних об'єктивацій. Філософія економічної освіти є подвійною рефлексією: це рефлексія над рефлексіями економічних наук і рефлексія над культурними реаліями економічного життя і національного буття. У добу глобалізації ця оптика змінюється лише через ущільнення географічного, економічного і культурного просторів.

2. У сучасному педагогічно орієнтованому дискурсі сталого розвитку центральне місце займають пропозиції щодо оновленого змісту економічної освіти, культурна складова якої розширюється через залучення до неї

екологічної культури та її імперативів. Внаслідок цього сценарій загрози існуванню людства замінюється на сценарій модернізації і виживання. Це потребує філософсько-педагогічного прояснення не тільки моделей використання поповнюваних і не поповнюваних ресурсів, але й також нових моделей добробуту і благополуччя на основі нових стратегій виробництва і споживання.

3. Філософсько-освітня підтримка сталого розвитку в рамках системи економічної освіти і практик економічного просвітництва передбачає комплементарне поєднання досвіду теоретичної рефлексії соціальної філософії, філософії економіки та філософії освіти, без чого неможлива трансформація економічного розуму, його перетворення на суспільно відповідальний. Взаємопроникнення культурних і соціальних смислів у комунікаціях філософії економічної освіти дозволяє перейти від рефлексії дистрибутивної справедливості до її екзистенціально-гуманістичного розуміння, що задається орієнтацією на дотримання принципів правової держави, особливо у питаннях власності, людської гідності і вільного розвитку особистості, що узгоджується із засадничими положеннями соціальної, екологічної та міжпоколінної справедливості.

4. Ренесанс марксизму у сучасній західній філософській думці обумовлений намаганнями знайти універсальні рецепти подолання відчуження людини через повернення до утопії вже не у абстрактних, а у її конкретних версіях. Але ці інтенції залишаються на периферії проблемного поля філософії економічної освіти, яка послідовно долає рецидиви утопічного мислення. Разом з цим, постмарксистські трансформації марксистської філософсько-педагогічної антропології та філософії економіки, їхні освітні імплікації відкривають нові горизонти для розуміння гуманістичної парадигми освіти по той бік парадигмального протиставлення «мати-бути».

5. Культурна обумовленість економічної освіти і виховання з позицій природної настанови належить до очевидності, на яку накладається «сліпа пляма». Через це культурні смисли економічної освіти витісняються комунікативними кодами основних сфер економіки, які розглядаються на формальному рівні без урахування соціокультурних контекстів, внаслідок чого формалізується зміст економічної освіти, що може спричинити її дисфункціональність.

6. Суспільний попит на філософію економічної освіти посилюється у часи загострення економічних криз різного рівня. Вона, за умов активізації її культурної складової, виконує функцію стабілізатора дезорієнтованої суспільної свідомості, відкриваючи нові можливості самоствердження людини у світі праці та у світі бізнесу.

7. Глобалізація економіки створює нові соціокультурні контексти, які визначають ступінь зв'язку економічної освіти з життям. Створені на регіональних рівнях глокальні контексти потребують аналізу тих рамкових умов, які вони утворюють для розвитку освіти та особистості. Існування цих контекстів треба розглядати не у площині фактичності, а в опціях контрфактичності. Індекс людського розвитку може служити критерієм модернізаційної спроможності і педагогічного потенціалу цих гібридних контекстів, які у випадку невідповідності цьому критерію підлягають

радикальним трансформаціям, які мають модернізувати неефективні форми модернізації з метою не тільки наближення економічної освіти до життя, а й змінити саме життя за імперативами інтегративної філософії економічної освіти.

8. Перенесення у філософію економічної освіти основного акценту з економічної теорії у практичну площину робить економічну етику її осередком, центральною ланкою у формуванні нового економічного мислення і поведінки, що відповідає настановам економічної, педагогічної та соціальної раціональності. Для розкриття виховного, освітнього і просвітницького потенціалу економічної етики необхідно здійснити методологічну процедуру її розрізнення від бізнесової етики чи етики підприємництва. Остання розглядає економічні проблеми з позиції окремого підприємства і підприємця. Економічна етика продовжує традицію М. Вебера в нових умовах і має широке, розмите на своїх кордонах проблемне поле.

9. Культурна артикуляція смислів економічної освіти, економічного виховання та економічного просвітництва розкриває їхню спорідненість з ідеєю університету та ідеєю Європи. Успішна інтеграція української економічної освіти у європейській освітній простір залежить від її здатності зберігати свою культурну складову і узгоджувати її настанови із загальнолюдськими цінностями. Ідеал освіченої людини доби Просвітництва через культурну складову філософії економічної освіти доповнюється імперативом відповідальності у сферах матеріального і духовного виробництва.

10. Філософія курикулуму сучасної економічної освіти легітимізує відкритість і гнучкість навчальних програм викладання спеціальних економічних дисциплін, економічної етики та міждисциплінарних спецкурсів. Розробка курикулумів є творчим процесом, але при цьому неприпустимими є суб'єктивізм, відсутність суспільного консенсусу щодо наукового змісту дисципліни, його нечітке визначення і постановка дифузних цілей. Це ж саме стосується й прихованого курикулуму. Курикулярні опції економічної освіти через можливість дистанційної освіти та субкультури інформаційного суспільства, як свідчить досвід розвинутих західноєвропейських країн та США, можуть поєднуватись з автодидактичними практиками.

11. Економічне просвітництво є позакурикулярною формою навчально-виховних і культурних практик економічної освіти. Воно може мати ознайомчий та апелятивний характер або ж переходити до активних форм засвоєння економічних знань і формування економічних компетентностей, а також засвоєнні культурних технік, необхідних для підвищення культури домогосподарювання і раціональної поведінки різних верств населення у фінансовій сфері. Потреба у популярній філософії грошей з посиленою культурною складовою сьогодні гостро відчувається в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті у наукових фахових журналах

1. Лантінова А. С. Світоглядні виклики суспільства споживання для економічної освіти / А. С. Лантінова // Релігія та соціум: Міжнародний часопис. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2014. - № 3 - 4 (15 - 16). — С. 170 - 174.

2. Лантінова А. С. Економічні моделі людини у проблемному полі сучасної філософії економічної освіти / А. С. Лантінова // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Філософія» / Харк. нац. пед ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип. 42. – С. 240 – 247.

3. Лантінова А. С. Економічна освіта як культурна комунікація / А. С. Лантінова // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. Ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 89 (10). – С. 350 – 353.

4. Лантінова А. С. Культурні смисли економічної освіти: методологічні перспективи феноменологічного аналізу / А. С. Лантінова // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Філософія» / Харк. нац. пед ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип 41. Ч. II – С. 117 – 123.

5. Лантінова А. С. Освітній вимір та культурні смисли філософії грошей / А. С. Лантінова // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Філософія» / Харк. нац. пед ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип 44. – С. 223 – 235.

Стаття у іноземному фаховому виданні

6. Лантінова А. С. Феноменология экономического образования / А. С. Лантінова // Казанская наука. – 2014. – № 10. – Казань: Изд-во Казанский Издательский Дом, 2014. – С. 129 – 132.

Інші публікації за темою дисертаційного дослідження

7. Лантінова А. С. Економічне виховання як чинник духовного оновлення сучасних суспільств / А. С. Лантінова // Суспільне покликання філософії освіти у сучасних соціокультурних контекстах: монографія / кол. авторів; редкол: М. Д. Култаєва, Н. В. Радіонова. – Х.: ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. – С. 330 – 343.

8. Лантінова А. С. Інтелектуальний потенціал як основа розвитку економічних знань / А. С. Лантінова // Наукова робота на економічному факультеті у 2012 – 2013 навчальному році. Видання друге. / За заг. ред. Г. М. Гузенко, В. В. Столяр. – Х.: ХНПУ, 2013. – С. 66 – 67.

9. Лантінова А. С. Інтеграція знань як основа інноваційного розвитку / А. С. Лантінова // Цивілізаційний поступ сучасної освіти і науки: Матеріали IV Науково-практичної конференції магістрантів ХНПУ імені Г. С. Сковороди (22 – 23 листопада 2012 р., м. Харків) / За аг ред. К. А. Юр'євої. – у 2-х частинах. – Частина I. – Харків: ХНПУ, 2013. – С. 167 – 168.

10. Лантінова А. С. Економічна освіта як чинник життєтворчості у суспільствах пізнього Модерну / А. С. Лантінова // Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і доля нації: Освіта, світоглядна культура, життєтворчість». – Х.: ХНПУ. – 2013. – С. 154 – 155.

11. Лантінова А. С. Освітній вимір соціально-економічних процесів в Україні / А. С. Лантінова // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гуманітарне знання у соціально-правовому дискурсі». – Полтава: НІОУ ім. Ярослава Мудрого. – 2014. – С. 98 – 99.

12. Лантінова А. С. Економічна освіта як культурна комунікація / А. С. Лантінова // Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції

«Освіта і доля нації: І.Кант та Г. С. Сковорода уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах». – Х.: ХНПУ. – 2014. – С. 174 – 175.

АНОТАЦІЯ

Лантінова А. С. Культурна складова економічної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2015.

У дисертації досліджується культурна складова економічної освіти та визначається її функціональний потенціал. Виявлено онтоантропологічні характеристики економічної освіти, яка разом зі своїми агентами та адресатами водночас існує в освітньому просторі та здійснює саморепрезентацію за його межами у світі повсякденності, національної економіки та у гіпотетичному світовому суспільстві або у концептуалізації суспільства знань. Доведено, що її культурна складова виконує роль універсального синтезатору не тільки досвіду різних рівнів філософсько-освітньої рефлексії економічної реальності, а й створює, на основі культурно детермінованих, міждисциплінарні синтези економічної етики, філософії економіки, філософії освіти, екологічної, світоглядної та політичної культури.

Ключові слова: економічна освіта, філософія економіки, культурна складова, раціональність, «людина економічна», економічна ментальність, гроші, економічне просвітництво, курикулум, етика, відповідальність.

АННОТАЦИЯ

Лантинова А. С. Культурная составляющая экономического образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды. – Харьков, 2015.

В диссертации исследуется культурная составляющая экономического образования и определяется ее функциональный потенциал. Рассматриваются онтоантропологические характеристики экономического образования, которое вместе со своими агентами и адресатами существует в образовательном пространстве и осуществляет саморепрезентацию за его пределами в мире повседневности, национальной экономике и в гипотетическом мировом обществе или в концептуализации общества знаний. Обосновывается необходимость разграничения уровней теоретической рефлексии философии экономического образования. Доказывается, что его культурная составляющая исполняет роль универсального синтезатора не только опыта разных уровней философско-образовательной рефлексии экономической реальности, но и создает на основании культурно детерминированных междисциплинарные синтезы экономической этики, философии экономики, философии образования, экологической, мировоззренческой и политической культуры; проанализирована человекотворческая и терапевтическая функция культурной составляющей экономического воспитания. Культурна артикуляція смислов

экономического образования, экономического воспитания и экономического просвещения раскрывает их единство с идеей университета и идеей Европы.

Взаимопроникновение культурных и социальных смыслов в коммуникации философии экономического образования содействует переходу от рефлексии дистрибутивной справедливости к ее экзистенциально-гуманистическому пониманию, которое задается ориентацией на соблюдение принципов правового государства, особенно в вопросах собственности, человеческого достоинства и свободного развития личности.

Доказано, что философия экономического образования должна содержать в себе правовую культуру, которая устанавливает граничные условия успешных экономических действий и социально ответственного бизнеса. На основании анализа культурных смыслов экономической этики обосновывается перспектива ее трансформации в этику социальной и экологической ответственности в курикулярных опциях экономического образования. Определяется воспитательный потенциал культурных техник, которые возникли в результате процессов модернизации в экономике, а также связанные с ними риски. Мировоззренческие смыслы и национальная экономическая ментальность через культурные смыслы национальной традиции влияют на самопонимание задач экономического образования и воспитания. Активизация смыслов культурной составляющей экономического образования расширяет ее курикулярные опции за счет перехода от закрытого курикулума к открытому со скрытыми возможностями его дальнейшего расширения. Философия курикулума современного экономического образования легитимизирует открытость учебных программ преподавания специальных экономических дисциплин, экономической этики и междисциплинарных спецкурсов. Установлено, что культурная составляющая экономического образования является инструментом обеспечения трансверсальности дидактически адаптированного экономического разума. Установлено, что экономическая, педагогическая и коммуникативная рациональность становятся конгруэнтными через усиление эффективности экономического разума.

Определяется, что проектирование содержания и стратегий экономического образования и воспитания, их философские обобщения неотделимы от образа человека, который лежит в основе понимания экономической системы и экономических отношений. Ренессанс марксизма в современной западной философской мысли обусловлен намерениями найти универсальные рецепты преодоления отчуждения человека через возврат к утопии в ее конкретных версиях. Установлено, что постмарксистские трансформации экономики, их образовательные импликации открывают новые горизонты для понимания гуманистической парадигмы образования за гранью парадигмального противопоставления «иметь – быть».

Освещаются проблемы экономического образования и воспитания в современных украинских контекстах, при которых образование анализируется как форма и средство реализации гуманистических образовательных интенций в обществе риска, противостояния вызовам общества потребления и формирования глобального экологического сознания. Осмысливаются новые социокультурные контексты, созданные глобализацией экономики, которые

определяют степень связи экономического образования с жизнью. Установлено, что экономическое просвещение является внекурикулярной формой учебно-воспитательных и культурных практик экономического образования. Экономическое воспитание является фактором формирования социально и экологически ответственного бизнеса. Экологизация экономики и экономических знаний является одним из путей формирования новой экологической культуры.

Ключевые слова: экономическое образование, философия экономики, культурная составляющая, рациональность, «экономический человек», экономическая ментальность, деньги, экономическое просвещение, курикулум, этика, ответственность.

ANNOTATION

Lantionova A. The cultural component of economic education. – Manuscript.

Thesis for obtaining the degree of Candidate of Philosophical sciences, specialty 09.00.10 – philosophy of education. – Kharkiv National Pedagogical University after G. S. Skovoroda. – Kharkiv, 2015.

In the thesis the cultural component of economic education is being investigated and its functional capacity is being determined. There were detected the ontoanthropological characteristics of economic education, which together with its agents and recipients simultaneously exist in the educational space and makes self-representation beyond it in everyday life, in national economy and in hypothetical world society or in conceptualizing of the knowledge of society. It is proved that its cultural component acts as a universal synthesizer not only due to experience of different levels of philosophical and educational reflection of economic reality, but also creates interdisciplinary synthesis based on culturally determined economic ethics, philosophy, economics, philosophy, education, environmental, ideological and political culture.

Keywords: economic education, philosophy of economics, cultural component, rationality, «economic man», economic mentality, money, economic education, Curriculum, ethics, responsibility.

Лантінова Анна Сергіївна

КУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Підп. до друку 20.04.15.
Умов. друк. арк. 0,9.
Ціна договірна.

Формат 60x84 1/16.
Тираж 100 прим.

Спосіб друку – ризографія.
Зам. № 1/27.

**ФЛП Андреев К.В.
Харків, вул. Серпова, 4**